FAKTŲ TIKRINIMO AMBASADORIŲ PROGRAMOS METODIKA

Vilnius, 2025 m. lapkritis

Įrankiai, programos ir metodikos

ATEITININKŲ FEDERACIJA, LIETUVA
PROJEKTAS „DECIDE“

Turinys

Įvadas 2
Apie faktų tikrinimą 2
Vizija 3
Programos tikslai 3
SMART tikslai ir KPI (svarbiausi našumo rodikliai) 3
Tikslinės auditorijos ir pristatymo formatai 3
Metodinės gairės 4
Įgyvendinimas 7
1. Įvadas į dezinformaciją ir jos poveikį 7
2. Dezinformacijos atpažinimo metodai 9
3. Dirbtinis intelektas ir faktų tikrinimas 11
4. Praktinis faktų tikrinimas 14
5. Programos santrauka ir sertifikavimas 16
Išvados 18
Priedai 19

Co-funded by the European Union

Įvadas

Apie faktų tikrinimą

Faktų tikrinimas yra procesas, kurio metu tikrinama, ar teiginys, vaizdas, statistika ar istorija yra tikslūs. Tai apima informacijos atsekimą iki patikimų pirminių šaltinių, kontekstų patikrinimą ir aiškų pažymėjimą, kas yra tiesa, kas melas, kas klaidinanti ar kas neįrodyta – visa tai su skaidriais įrodymais.

Kodėl šiandien tai taip svarbu?

- Informacijos perteklius: mes kasdien susiduriame su tūkstančiais pranešimų; melas plinta greičiau nei tiesa.
- Dirbtinio intelekto sukurtas turinys: dėl giliųjų klastočių ir sintetinio teksto, klastotės atrodo įtikinamai.
- Didelės svarbos sprendimai: neteisinga informacija gali paveikti rinkimus, gyvensenos pasirinkimus ir visuomenės saugumą.
- Pasitikėjimas ir atskaitomybė: griežtas tikrinimas atkuria pasitikėjimą institucijomis ir žiniasklaida.
- Pilietinis atsparumas: faktais raštinga visuomene sunkiau manipuliuoti.

Faktų tikrinimo ambasadorių programa buvo sukurta siekiant stiprinti žiniasklaidos priemonių naudojimo raštingumą, kritinį mąstymą ir pilietinį atsparumą visoje Europoje. Ji siūlo struktūrizuotą, bet pritaikomą sistemą, padedančią dalyviams atpažinti, patikrinti ir atsakingai perduoti tikslią informaciją. Metodika nustato devynias gaires ir jas įgyvendina per keturias integruotas įgyvendinimo dalis.

Teoriškai praturtinta medžiaga buvo praktiškai įgyvendinta 2025 m. spalio 10–12 d. Vilniuje vykusiame gyvame renginyje „Medijų raštingumo dirbtuvės: kaip atpažinti ir kovoti su dezinformacija“.

Dėkojame Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto prof. dr. Dariui Pilkynui ir doc. Liutaurui Ulevičiui, *Debunk.org* projekto atstovei Jovitai Tautkevičiūtei-Kalinauskienei už pateiktą teorinę medžiagą ir Arnui Jasinskui iš Ateitininkų federacijos už gyvą seminarą apie dezinformaciją, kurio įžvalgos taip pat pravertė rengiant šią metodiką.

Organizatoriai, užtikrinant, kad visos gairės būtų nagrinėjamos bent kartą, gali pritaikyti trukmę, seką ir priemones prie vietos konteksto.

Co-funded by the European Union

Vizija

Pagrindinė Faktų tikrinimo ambasadorių programos metodikos vizija – suteikti patikimiems bendruomenės nariams galimybę aptikti, patikrinti ir atsakingai komunikuoti faktus, kad bendruomenės taptų atsparesnės dezinformacijai ir galėtų priimti geresnius sprendimus.

Programos tikslai

- Žinios: dalyviai gali apibrėžti klaidingą informaciją / dezinformaciją / propagandą; apibūdinti bendrą taktiką; paaiškinti ABCDE ir OSINT pagrindus.
- Įgūdžiai: dalyviai gali atlikti 5–10 minučių triažą, patikrinti vaizdus / vaizdo įrašus / tekstą ir dokumentuoti skaidrią mąstymo grandinę.
- Požiūris: dalyvių įsitraukimas pagarbus, vengiantis konfrontacijos ir teikiantis pirmenybę aiškumui, empatijai ir tikslumui.
- Praktika: kiekvienas dalyvis parengia vieną trumpą faktų patikrinimą ir vieną informavimo veiksmų planą, pritaikytą jų bendruomenei.
- Dauginimas: bent vienas vietinis mikromokymas (60–90 min.), pristatytas per 60 dienų po sertifikavimo.

SMART tikslai ir KPI (svarbiausi našumo rodikliai)

- Iki 3 dienos: 100% dalyvių atlieka dokumentuotą faktų patikrinimą (teiginio, įrodymų ir sprendimų lentelė).
- Per 30 dienų: ≥80 % paskelbia viešai prieinamą santrauką (svetainę, socialinius tinklus, naujienlaiškį) naudodami „Truth Sandwich“ metodu.
- Per 60 dienų: ≥60 % surengia mikromokymus vietinei auditorijai (≥15 žmonių) arba vykdo bendruomenės informavimo veiklą.
- Kokybės slenkstis: ≥80 % rubrikos balas pagal patvirtinimo tikslumą, šaltinį ir komunikacijos aiškumą.

Tikslinės auditorijos ir pristatymo formatai

- Auditorijos: vidurinės mokyklos, universitetai, jaunimo NVO, bendruomenių centrai, bibliotekininkai, vietos žurnalistai.
- Formatai: gyvi seminarai (90–180 min.), hibridiniai internetiniai seminarai, tarpusavio mokymosi būreliai, universiteto stendai, mokytojų kvalifikacijos kėlimo sesijos.

Metodinės gairės

Programos įgyvendinimui nustatėme devynias pagrindines metodinio turinio gaires, kurias nuosekliai įgyvendinus būtų pasiekti programos tikslai ir kurios turėtų būti įgyvendintos programos renginyje. Kiekvienai metodinei gairei įgyvendinti buvo numatyta atitinkama įgyvendinimo dalis, kaip būdas programos teoriją pritaikyti praktikoje. Mūsų parengtos programos įgyvendinimo dalys yra skirtos kaip elementas, kuris keičiasi priklausomai nuo aplinkybių ir kiekvienas šios programos vykdytojas kviečiamas jas pritaikyti savo poreikiams, tačiau nerekomenduojama keisti pagrindinių metodinių gairių.

Žemiau pateikiame metodines gaires su paaiškinimais:

1. **Ekspertų vedama sesija apie dezinformacijos ir dezinformacijos plitimo mechaniką bei jų poveikį visuomenei**

Paaiškinimas: dalyviai supažindinami su informacine ekosistema, įskaitant veikėjus (valstybinius, nevalstybinius, robotus), elgesį (apsimetinėjimą, amplifikaciją), turinio tipus (gamybą, giliąsias klastotes, dekontekstualizavimą), pasiekiamumo mastą ir poveikį pasitikėjimui, poliarizacijai ir elgesiui.

2. **Dezinformacijos kampanijų, dariusių įtaką viešajai nuomonei ir demokratiniams procesams, realūs atvejų tyrimai**

Paaiškinimas: vedėjai pristato dokumentuotas operacijas (pvz., klonuotas žiniasklaidos svetaines, kelių platformų kampanijas). Besimokantieji analizuoja tikslus, tikslines auditorijas, naratyvus ir išmatuojamą poveikį naudodami ABCDE ar panašias sistemas.

3. **Interaktyvus mokymas apie praktines dezinformacijos atpažinimo priemones ir metodus**

Paaiškinimas: dalyviai praktikuoja greitus patikrinimus (atvirkštinė vaizdų paieška, šaltinio trianguliacija), metaduomenų peržiūrą ir esminius geografinės vietos nustatymo metodus;

dalyviai sukuria asmeninį kontrolinį sąrašą, kad būtų galima greitai atlikti triažą ir gilesnį patikrinimą.

4. **Bendradarbiavimas grupėje, siekiant suskirstyti turinį į faktinį, klaidinantį ar dezinformaciją**

Paaiškinimas: mažos komandos vertina mišrius dalykus, įrašo sprendimus su pagrindimais, lygina vertintojų susitarimus ir apmąsto nesutarimų šaltinius (šališkumą, neapibrėžtumą, trūkstamą kontekstą).

5. **Praktinis seminaras apie skaitmeninių platformų ir dirbtinio intelekto naudojimą faktų tikrinimui**

Paaiškinimas: besimokantieji išbando dirbtinio intelekto detektorius ir pagalbinius įrankius, aptardami apribojimus, klaidingus teigiamus ar neigiamus rezultatus ir žmogaus peržiūros bei skaidrių ataskaitų svarbą.

6. **Aiškus faktų tikrinimo ambasadoriaus atsakomybės ir lūkesčių išdėstymas**

Paaiškinimas: šis vaidmuo apima neutralumą, skaidrumą, tikslumą, metodų dokumentavimą, pagarbų dalyvavimą ir apsaugą nuo galimos žalos; šie principai sudaro bendro elgesio kodeksą.

7. **Mokymai, kaip perduoti faktus platesnei auditorijai, kovojant su dezinformacija be konfrontacijos**

Paaiškinimas: ambasadoriai taiko „tiesos sumuštinio“ metodą, atsakomąją kalbą ir auditorijai pritaikytus pranešimus; Jie vengia kartoti mitus be konteksto ir pabrėžia tikslų, empatišką „freimingą“.

8. **Strateginis užsiėmimas apie sąmoningumo didinimą, bendruomenių įtraukimą ir teisingos informacijos sklaidą**

Paaiškinimas: dalyviai parengia paprastus, įgyvendinamus informavimo planus (tikslinės grupės, kanalai, tvarkaraštis, metrika), kuriuose lokalizuojami turimi pavyzdžiai, atitinkantys nacionalinius poreikius.

9. **Oficialus faktų tikrinimo ambasadorių sertifikavimas sėkmingai baigus mokymąsi ir vertinimą**

Paaiškinimas: sertifikavimas patvirtina žinias, įgūdžius ir etinius įsipareigojimus; procesai gali apimti trumpus testus, praktines užduotis ir informavimo planų peržiūrą.

Co-funded by the European Union

Įgyvendinimas

Penkios įgyvendinimo dalys yra mūsų siūloma metodinių gairių įgyvendinimo ir teorijos taikymo praktikoje struktūra. Kiekvienas, naudojantis šia metodika, gali pasirinkti tinkamas vietas, metodus ir įrankius šioms dalims įgyvendinti. Kiekviena įgyvendinimo dalis yra susieta su viena ar keliomis metodinėmis gairėmis taip, kad būtų įgyvendintos visos gairės (kiekvienoje dalyje nurodoma, kokias gaires ji įgyvendina). Pristatyta struktūra buvo praktiškai įgyvendinta gyvo renginio metu, todėl rekomenduojama kaip veikiantis ir išbandytas Faktų tikrinimo ambasadorių programos pavyzdys.

Prie kiekvienos įgyvendinimo dalies nurodoma jos tikslai, teorinis pagrindas, rekomenduojama praktinių užsiėmimų struktūra su laiko limitais ir mokymosi rezultatais. Taip pat pateikiama papildoma naudinga informacija: nuorodos į naudingus įrankius ir išteklius, tinkami metodai ir šablonai. Norintiems pakoreguoti rekomenduojamą turinį, pateikiami bent penki trumpi konkrečių pratimų variantai, tinkami tai įgyvendinimo daliai

1. Įvadas į dezinformaciją ir jos poveikį

Įgyvendina metodologines gaires 1–2 (Dezinformacijos supratimas; Atvejo analizės analizė).

Tikslai

Apibrėžti dezinformaciją ir (arba) dezinformaciją, sklaidą ir poveikį; analizuoti realias kampanijas naudojant ABCDE sistemą.

Teorinis pagrindas

Dezinformacija yra melagingas arba klaidinantis turinys, skleidžiamas siekiant apgauti; jis veikia per emocinį pagaulumą, kognityvinėmis nuorodomis ir skaitmeninių platformų greičiu. Jis gali maskuotis kaip naujausios naujienos, dekontekstualizuoti vaizdai, selektyviai atrinkta statistika ar autoritetingai skambančios „ekspertų“ citatos, supakuotos taip, kad tilptų į naratyvus, kurie mums jau atrodo įtikinami. Jo poveikis yra kaupiamasis: ji griauna pasitikėjimą institucijomis ir žurnalistika, iškreipia demokratinius sprendimų priėmimo procesus ir rinkimus, didina grėsmę visuomenės sveikatai ir skaldo socialinę sanglaudą. Atsakymas į tai negali būti susijęs su cenzūra ar diskusijos „laimėjimu“. Tai turi būti susiję žmonių ir organizacijų aprūpinimu skaidriais, pakartojamais patikrinimais, kurie paryškina įrodymus. Tolesniuose skyriuose ši pozicija paverčiama praktika, derinant šaltinio tikrinimą, kiekvieno teiginio tikrinimą, vizualinę ekspertizę ir pagrindinę tinklo analizę, kartu pripažįstant neapibrėžtumą ir sumažinant žalą, siekiant išvengiant nereikalingo stiprinimo.

Užsiėmimo aprašymas

Naudodamiesi *Debunk.org* ir ES DisinfoLab ištekliais, dalyviai mokosi ABCDE sistemos (veikėjas, elgesys, turinys, laipsnis, poveikis) ir analizuoja operaciją „Doppelganger“ kaip klonuotų interneto svetainių, stiprinančių klaidingus naratyvus, atvejo tyrimą. Diskusijoje aptariamas dirbtinio intelekto vaidmuo netikrtų naujienų generacijoje ir dauginime.

Užsiėmimo struktūra (iš viso 90 min.)

1 žingsnis (15 min.) – eksperto įvadas: pagrindiniai apibrėžimai, ketinimai ir poveikis visuomenei.

2 žingsnis (30 min.) –ABCDE realaus atvejo analizė mažoje grupelėje (pvz., operacija „Doppelganger“).

3 žingsnis (30 min.) – pristatymai ir grupės apibendrinimas: rizika ir atsakomosios priemonės.

4 žingsnis (15 min.) – apmąstymas: vietos bendruomenių pažeidžiamumo žemėlapis.

Mokymosi rezultatai

- Atskirkite dezinformaciją, dezinformaciją ir propagandą.
- Taikykite ABCDE modelį realaus pasaulio pavyzdžiams.
- Nustatykite veiksnius, kurie sustiprina klaidingus naratyvus, įskaitant dirbtinį intelektą.

Įrankiai ir ištekliai

- Debunk.org — https://www.debunk.org/disinformation-vs-misinformation
- EU DisinfoLab – Operacija „Doppelganger“
- "Google" faktų patikrinimo naršyklė — https://toolbox.google.com/factcheck/explorer
- TinEye — https://tineye.com/ | "Google Lens" — https://lens.google.com/

Praktiniai kontroliniai sąrašai ir receptai

- ABCDE darbalapis: bet kurio virusinio elemento veikėjo / elgesio / turinio / laipsnio / poveikio lentelė.
- Pasakojimo žvilgsnis: identifikuokite veikėjus, antagonistus, moralinius rėmus, numanomus sprendimus.
- Poveikio žemėlapis: tikėtinos žalos (individualios, grupės, institucinės) ir švelninančių atsakomųjų priemonių sąrašas.

Konkretūs pratimai

1. ABCDE greitasis žemėlapis (25 min.)
    - Įvestis: vienas populiarus teiginys (tekstas arba vaizdas). Komandos užpildo ABCDE lentelę.
    - Rezultatas: 1 skaidrės santrauka kiekvienai komandai su aiškiausiu „efekto“ keliu.
2. Laiko juostos rekonstrukcija (20 min.)

- Užduotis: identifikuoti pirmą informacijos pasirodymą naudojant paiešką pagal datą, talpykloje saugomus puslapius ar archyvus; nupiešti 5 taškų laiko juostą.
- Rezultatas: laiko juosta + nuorodų sąrašas.

3. Pažeidžiamumo intensyvumo žemėlapis (25 min.)
   - Užduotis: ant lentos pažymėkite vietinę auditoriją ir tikėtinus kanalus (FB grupes, TG kanalus, vietinę žiniasklaidą).
   - Rezultatas: intensyvumo žemėlapio nuotrauka ir 3 švelninimo idėjos.
4. Atvejų apsikeitimas ir tarpusavio peržiūra (20 min.)
   - Užduotis: keistis rezultatais su kita komanda; pridėkite vieną riziką ir vieną sušvelninimą, kurį jie praleido.
5. Instruktoriaus apžvalga (10 min.)
   - Pabrėžkite duomenų šaltinius, neapibrėžtumus ir kaip išvengti pernelyg didelių pretenzijų.
   - Medžiaga: ABCDE darbalapis, lipnūs lapeliai, nešiojamieji kompiuteriai;
   - Įrankiai: žiniatinklio paieška, datų filtrai, Wayback/Archive.today.

2. Dezinformacijos atpažinimo metodai

Įgyvendina metodologines gaires 3–4 (Praktinės priemonės; Grupės analizė).

Tikslai

Aptikti manipuliacijas per kalbą, vaizdus, logiką ir pasakojimą; Sukurkite griežtą kvestionavimo įprotį.

Teorinis pagrindas

Dezinformacija yra melagingas arba klaidinantis turinys, kuriuo dalijamasi siekiant apgauti; jis klesti dėl emocinių veiksnių, fragmentuoto dėmesio ir skaitmeninių platformų greičio. Tai gali pasirodyti kaip sensacingos antraštės, dekontekstualizuoti vaizdai, selektyviai atrinkta statistika ar įtikinamai skambančios ekspertų citatos, dažnai įvyniotos į pažįstamus pasakojimus, kurie patvirtina mūsų šališkumą. Jos pripažinimas reiškia ne laimėti argumentus, o sumažinti žalą, apsaugoti demokratinius svarstymus ir išsaugoti pasitikėjimą patikimomis žiniomis. Metodai, kurie seka mišinio šaltinio vertinimą, teiginių patikrinimą, vizualinę teismo ekspertizę ir pagrindinę tinklo analizę, kartu pripažįstant neapibrėžtumą ir etines ribas (pvz., nedidinant kenksmingos medžiagos). Pagalvokite apie juos kaip apie praktinį įrankių rinkinį: skaidrius, pakartojamus veiksmus, kuriuos kiekvienas gali taikyti, kad sulėtintų, patikrintų ir priimtų teisingą, pagrįstą sprendimą.

Užsiėmimo aprašymas

Dalyviai nagrinėja kognityvinius šališkumus (patvirtinimo, prieinamumo, motyvuoto mąstymo) ir klasikines propagandos technikas – „vardų klijavimas“ (Name Calling), „blizgios abstrakcijos“ (Glittering Generalities), „perkėlimas“ (Transfer), „liudijimas“ (Testimonial), „paprasto žmogaus įvaizdis“ (Plain Folks), „pasirinktinių faktų dėliojimas“ (Card Stacking), „daugumos spaudimas / mados efektas“ (Bandwagon). Analizė vyksta sluoksniais: šaltiniai ir motyvai, turinys ir įrodymai, kontekstas ir laikas, amplifikavimas. Naratyvo analizė tiria vaidmenis, vertybes ir emocinius dirgiklius.

Užsiėmimo struktūra (iš viso 120 min.)

1 žingsnis (15 min.) – Mini paskaita: šališkumai ir propaganda.

2 žingsnis (15 min.) – Greitieji OSINT patikrinimai: atvirkštinė vaizdų paieška, paskyrų analizė, paieška su raktiniais žodžiais ir filtrais.

3 žingsnis (35 min.) – A laboratorija: grupinis „virusinio“ įrašo išardymas, naudojant kontrolinį sąrašą.

4 žingsnis (20 min.) – „Galerijos“ pasivaikščiojimas ir grįžtamasis ryšys.

5 žingsnis (20 min.) – B laboratorija: atsakingas perrėminimas (subalansuota antraštė, 100 žodžių santrauka, viešas pranešimas).

6 žingsnis (15 min.) – Refleksija.

Mokymosi rezultatai

- Atpažįsta manipuliacijas kalba, vaizdais ir teksto struktūra.
- Taiko struktūruotus klausimus ir kryžminį tikrinimą šaltinių patikimumui vertinti.
- Atpažįsta logines klaidas ir propagandos šablonus; sugeba pateikti ne manipuliacinį perrėminimą.

Įrankiai ir ištekliai

- i-Intelligence OSINT vadovas — https://i-intelligence.eu/osint-handbook/
- Debunk.org — https://www.debunk.org/
- "Google Fact Check Explorer" — https://toolbox.google.com/factcheck/explorer
- TinEye - https://tineye.com/

Praktiniai kontroliniai sąrašai ir receptai:

- Šališkumo trigeriai: kontrolinis sąrašas patvirtinimo, prieinamumo ir motyvuoto mąstymo šališkumams.

- Propagandos greitoji patikra: ar yra vardų klijavimas, „blizgios abstrakcijos“, „daugumos spaudimas“, pasirinktiniai faktai?
- Kalbos indikatoriai: absoliutūs teiginiai vs. atsargi formuluotė; „įkrauti“ būdvardžiai; memais virtę vaizdai ir simboliai.

Konkretūs pratimai

1. Klaidų „bingo“ (15 min.)
    - Užduotis: gavę 8 trumpus įrašus, dalyviai pažymi, kokias logines klaidas ar propagandos technikas pastebi.
    - Rezultatas: užpildytas „bingo“ lapas su pavyzdžiais.
2. OSINT mikro pratimai (25 min.)
    - Stotelės:
        - atvirkštinė apkarpyto vaizdo paieška;
        - paskyros autentiškumo patikrinimas;
        - paieška su raktiniais žodžiais ir datų operatoriais.
    - Rezultatas: kiekvienai stočiai – 3 punktai su išvadomis ir nuoroda / ekrano kopija.
3. Išardymas ir perrėminimas (35 min.)
    - Užduotis: užpildyti „Šaltinis–Teiginys–Įrodymai–Kontekstas–Šališkumas–Ko trūksta–Alternatyva“ lentelę; tada perrašyti antraštę ir parengti 100 žodžių neutralų pranešimą.
4. „Galerijos“ pasivaikščiojimas (15 min.)
    - Užduotis: peržiūrėti kitų grupių darbus, prie kiekvieno pridėti po vieną klausimą ir vieną patobulinimo pasiūlymą.
5. Refleksija (10 min.)
    - Klausimas: kurie indikatoriai pasirodė patikimiausi? Ką papildysite savo asmeniniu tikrinimo sąrašu?
    - Medžiagos ir priemonės: atspausdinti kontroliniai sąrašai, pavyzdiniai įrašai; įrankiai: Google Lens, TinEye, paieškos operatoriai.

3. Dirbtinis intelektas ir faktų tikrinimas

Įgyvendina metodologinę gairę 5 (Technologijų integracija).

Tikslai

Suprasti dvigubą DI vaidmenį – sintetinį turinį generuojantį įrankį ir pagalbininką tikrinant faktus.

Teorinis pagrindas

Dirbtinis intelektas yra ir daugiklį poveikį turinti priemonė, ir rimtas iššūkis faktų tikrinimui. Viena vertus, generatyviniai modeliai gali paspartinti tikrinimą – greitai surasti ankstesnius pranešimus, išskleisti tikrintinus teiginius, transkribuoti garsą, pažymėti neatitikimus ir padėti atvirkštinės vaizdų paieškos procesuose. Kita vertus, DI gali sukurti labai įtikinamų netiesų, sintetiškai generuoti vaizdus ir balsus, užtvindyti kanalus beveik identiškais variantais ir taip apkrauti žmogaus peržiūras. Veiksmingas DI naudojimas faktų tikrinime reiškia, kad žmogus turi išlikti procese: modelių išvestis laikoma užuominomis, o ne galutiniu verdiktu; reikalingi atsekami šaltiniai; fiksuojamas neapibrėžtumas ir ribotumai. Tikslas nėra „automatizuoti tiesą“, o sustiprinti skaidrius, kartojamus patikros žingsnius – kad įrodymai galėtų atsverti turinio plitimo greitį, o etinės apsaugos priemonės neleistų netyčia amplifikuoti žalingo turinio.

Užsiėmimo aprašymas

Aptariamas DI sugeneruotas turinys (LLM, vaizdų generavimas, balso klonavimas), platformų amplifikacija (rekomendavimo sistemos, mikrotikslinės kampanijos) ir DI pagalba tikrinant (klasifikatoriai, „hash“ žymos, metaduomenys). Pagrindinės rizikos: duomenų rinkinių šališkumas, per didelis pasitikėjimas automatizuotais balais, tyčinis sistemų apėjimas. Apsaugos priemonės: žmogaus įsikišimas, skaidrumas, audito žurnalai.

Užsiėmimo struktūra (iš viso 105 min.)

1 žingsnis (15 min.) – Sisteminė apžvalga.

2 žingsnis (25 min.) – Gyvas DI pagalbinių įrankių demonstravimas.

3 žingsnis (35 min.) – Praktinė trijažo laboratorija su mišriais pavyzdžiais.

4 žingsnis (15 min.) – Diskusija apie etiką ir rizikas.

5 žingsnis (15 min.) – Parengiamas DI pagalbinio tikrinimo protokolo juodraštis.

Mokymosi rezultatai

- Atpažįsta DI sugeneruotus artefaktus ir amplifikacijos modelius.
- Kritiškai naudoja DI pagalbinius įrankius ir dokumentuoja rezultatus.
- Parengia atsakingo DI naudojimo protokolą su žmogaus priežiūra.

Įrankiai ir ištekliai

- Plikynas, D. (2023) Dirbtinis intelektas ir melagingos naujienos (Žurnalistikos tyrimai)
- IEEE prieigos prie dezinformacijos apžvalga – https://epublications.vu.lt/object/elaba%3A218725963/218725963.pdf

- Deepware — https://deepware.ai/ | Avilio saikingumas – https://hivemoderation.com/
- „Google“ faktų patikrinimo naršyklė — https://toolbox.google.com/factcheck/explorer
- Bellingcat Toolkit - https://www.bellingcat.com/resources/

Praktiniai kontroliniai sąrašai ir receptai:

- DI artefaktai: neatitikimai veiduose ir rankose, apšvietimo keistumai, netinkami atspindžiai.
- Trijažo taisyklė: niekada nepasitikėti vieno detektoriaus balu; reikia kelių signalų ir žmogaus peržiūros.
- Registravimas: išsaugoti ekrano kopijas, maišos (hash), įrankių išvestį ir trumpą sprendimo aprašymą.

Konkretūs pratimai

1. Detektorių realybės patikrinimas (20 min.)
    - Užduotis: per du skirtingus detektorius patikrinti 6 pavyzdžius; fiksuoti balus ir neatitikimus; aptarti klaidingai teigiamus / neigiamus pavyzdžius.
2. Mišrių medijų trijažas (30 min.)
    - Užduotis: suskirstyti pavyzdžius į „tikėtina autentiška“, „tikėtina sintetinė“ ir „neaišku“; pagrįsti keliais signalais, o ne vienu balu.
3. Metaduomenys ir kilmė (20 min.)
    - Užduotis: išgauti pagrindinius kadrus, kai įmanoma – metaduomenis; palyginti skirtingų platformų versijas; pažymėti anomalijas.
4. Rizikų ir etikos apskritojo stalo diskusija (20 min.)
    - Užduotis: parengti 6 punktų „atsakingo naudojimo“ sąrašą savo organizacijai.
5. Protokolo juodraštis (15 min.)
    - Užduotis: parengti vieno puslapio DI pagalbinio tikrinimo schemą (įvestys, įrankiai, slenksčiai, žmogaus peržiūra, registravimas).
    - Medžiagos ir priemonės: parengtas pavyzdžių rinkinys (tekstai / vaizdai / video), detektorių nuorodos, kadrų išgavimo priemonės; įrankiai: InVID, atvirkštinė paieška, žurnalai.

4. Praktinis faktų tikrinimas

Įgyvendina metodologines gaires 6–8 (Ambasadoriaus atsakomybė; Strateginė komunikacija; Bendruomenės informavimas).

Tikslai

Pritaikyti tikrinimo įrankius ir atsakingą komunikaciją realistiškose situacijose; suplanuoti veiksmus bendruomenėje.

Užsiėmimo aprašymas

Šios dirbtuvės skirtos praktiniam dezinformacijos tikrinimo technikų taikymui. Dalyviai mokosi naudotis OSINT (atvirojo šaltinio žvalgybos) įrankiais tikrindami teiginius, vaizdus ir socialinių tinklų turinį. Sesija orientuota į praktiką, o ne teorinius modelius, taip papildydama ankstesnes paskaitas.

Dirbdami mažose komandose dalyviai pasirenka aktualų ar neseniai matytą teiginį ir taiko struktūruotą darbo eigą: tiksliai apibrėžia teiginį; suskaido jį į patikrinamus elementus („kas / ką / kur / kada / kaip“); suranda artimiausius pirminius šaltinius; trianguliuoja su bent dviem nepriklausomais, patikimais kanalais; patikrina vizualus naudodami atvirkštinę vaizdų / video paiešką ir bazinius geo- bei chronopointerius; įvertina duomenis ar citatas, ar jos nėra atrinktos tendencingai ir neištrauktos iš konteksto. Vaidmenys rotuojami – „pagrindinis tikrintojas“, „šaltinių ieškotojas“, „vizualų analitikas“, „rašytojas“ – kad procesas būtų skaidrus ir pakartojamas. Modelių (paieškos ar transkribavimo įrankių) išvestis laikoma užuominomis, o ne galutiniais verdiktais; kiekvienas žingsnis dokumentuojamas nuorodomis, ekrano kopijomis ir trumpu pasitikėjimo įvertinimu. Užduotis baigiama trumpu, ne amplifikuojančiu aprašymu: koks buvo teiginys, kas rasta, kas išlieka neaišku ir kaip būtų sekami tolimesni atnaujinimai.

Užsiėmimo struktūra (iš viso 120 min.)

1 žingsnis (10 min.) – Apšilimas ir pradinė apklausa.

2 žingsnis (20 min.) – Įrankių demonstravimas.

3 žingsnis (45 min.) – Faktų tikrinimo laboratorija.

4 žingsnis (30 min.) – Komunikacijos iššūkis.

5 žingsnis (15 min.) – Refleksija ir bendruomenės veiksmų planas.

Mokymosi rezultatai

- Atlieka struktūruotą patikrą ir dokumentuoja argumentavimo eigą.
- Aiškiai ir empatiškai komunikuoja patikrintą informaciją.
- Parengia bendruomenės sklaidos planą, paremtą patikrintais faktais.

Įrankiai ir ištekliai

- Bellingcat Toolkit - https://www.bellingcat.com/resources/

- "Google" faktų patikrinimo naršyklė — https://toolbox.google.com/factcheck/explorer
- InVID — https://www.invid-project.eu
- TinEye - https://tineye.com/
- Sleuthing Social Media Posts mokymo modulis - https://firstdraftnews.org/training/
- „Google“ žemė (geografinės vietos nustatymo įrankis) - https://earth.google.com

Konkretūs pratimai

1. Praktinė užduotis: vaizdų tikrinimas
    - Veikla: 9 vaizdų rūšiavimo iššūkis.
    - Kategorijos:
        - DI sugeneruoti vaizdai;
        - klaidingai priskirti (tikri vaizdai, bet neteisingas kontekstas);
        - „Street View“ vietos atpažinimo užduotis.
    - Naudojami įrankiai: TinEye, Google Lens.
2. Išplėstinių įrankių apžvalga
    - Išteklius: Bellingcat tikrinimo įrankių rinkinys.
    - Pademonstruojama:
        - OpenStreetMap paieška (geolokacija);
        - „Shadow Finder“ (laiko / vietos tikrinimas);
        - „Verification Toolbox“ (išplėstinis rinkinys).
    - Tikslas – parodyti, kad šie įrankiai prieinami gilesniam tyrimui, ir pateikti nuorodas savarankiškam darbui.
3. Atvejo analizė: „The Hellhouse of Martinez“
    - Išteklius: Jimmy Akin's „Mysterious World“ tinklalaidės epizodas.
        - Kodėl šis pavyzdys:
        - parodo, kaip prielaidos veikia tyrimą;
        - akcentuoja poreikį svarstyti kelis paaiškinimus;
        - lavina skepticizmą, kartu išlaikant atvirumą įrodymams;
        - nepolitinis kontekstas mažina gynybiškumą.

- Formatas: grojamas 12–15 min. ištrauka, rodanti svarbiausius tyrimo momentus; dėmesys skiriamas metodikai ir kritinio mąstymo procesui.

4. Diskusija apie tyrimo metodiką
   - Klausimai:
     - kuo paslaptingo atvejo tyrimas panašus į socialinių tinklų įrašų tikrinimą ir kuo skiriasi?
     - kokį vaidmenį vaidina prielaidos mūsų tikrinimo procese?
     - kaip išlaikyti balansą tarp skepticizmo ir atvirumo naujiems įrodymams?
   - Pagrindinė žinutė: vengti tiek patiklumo, tiek atmetimo – išlaikyti kritinį mąstymą ir atvirumą faktams.
5. „InfoShield“ interaktyvus testas (12 min.)
   - Išteklius: Debunk.org kursas „InfoShield“ – https://www.debunk.org/infoshield-course
   - Formatas:
     - dalyviai savarankiškai ar poromis sprendžia testus;
     - svarbiausia – atpažinti taktikas, o ne užbaigti visas užduotis.
   - Tikslas: sutvirtinti dažniausiai sutinkamų dezinformacijos taktikų atpažinimą.

Vertinimo rubrikos

- Patikros tikslumas (0–4): įrodymų pakankamumas, kryžminės patikros, teisinga išvada.
- Dokumentacija (0–4): susieti šaltiniai, ekrano kopijos / žurnalai, pakartojamumas.
- Komunikacijos aiškumas (0–4): faktinis, nekonfrontacinis, pritaikymas auditorijai.
- Etika (0–4): pagarba, privatumas, saugumas, skaidrumas dėl neapibrėžtumo.

5. Programos santrauka ir sertifikavimas

Įgyvendina metodologinę gairę 9 (Sertifikavimas).

Tikslai

Apibendrinti mokymąsi, reflektuoti etiką ir vertinimo kriterijus ir suteikti ambasadorių sertifikatus.

Užsiėmiimo aprašymas

Baigiamasis modulis susieja rezultatus su ambasadorių atsakomybe: neutralumu, skaidrumu, atskaitomybe ir tarnyste bendruomenei. Dalyviai parodo, kad valdo visą faktų tikrinimo ciklą (teiginio priėmimas → tikrinimas → komunikacija → refleksija → sklaida). Sertifikavimą

pagrindžia Elgesio kodeksas; organizatoriai taiko rubrikas, kad užtikrintų nuoseklumą skirtinguose kontekstuose.

Sesijos struktūra (iš viso 90 min.)

1 žingsnis (20 min.) – Grupinė refleksija.

2 žingsnis (20 min.) – Etika ir Elgesio kodeksas.

3 žingsnis (25 min.) – Veiksmų planai.

4 žingsnis (15 min.) – Sertifikavimo kriterijai ir vertinimas.

5 žingsnis (10 min.) – Užbaigimas ir tarpusavio ryšių stiprinimas.

Mokymosi rezultatai

- Parodo laikymąsi etikos principų ir atsakingos komunikacijos.
- Parengia konkretų vietinį veiksmų planą.
- Supranta sertifikavimo kriterijus ir bendradarbiavimo galimybes.

Įrankiai ir ištekliai

- EDMO žiniasklaidos priemonių naudojimo raštingumo gairės – https://edmo.eu
- UNICEF C4D ištekliai – https://www.unicef.org/communicating-for-development
- Europos Tarybos žiniasklaidos ir žurnalistikos etika — https://www.coe.int/en/web/media-freedom
- "Google" faktų patikrinimo naršyklė — https://toolbox.google.com/factcheck/explorer

Išvados

Ši metodologija devynias aiškias gaires paverčia keturiomis integruotomis dalimis, kurios veda nuo supratimo link praktikos, nuo individualaus tikrinimo link poveikio bendruomenei. Standartizuodama trumpas (5–10 min.) ir pilnas (30 min.) tikrinimo sekas, ji padeda dalyviams dokumentuoti skaidrią argumentavimo eigą, cituoti pirminius šaltinius ir komunikuoti išvadas ne amplifikuojant žalingo turinio.

Integruotos etikos nuostatos ir vertinimo rubrikos susieja sertifikavimą su realiomis kompetencijomis: tikslumu, pakartojamumu, aiškumu ir rūpestingumu. Organizatoriai raginami lokalizuoti įrankius, atvejus ir formatus, tačiau išlaikyti pagrindinius principus – žmogaus dalyvavimą tikrinimo procese, įrodymų viršenybę prieš greitį ir pagarbų, auditorijai pritaikytą žinučių formulavimą.

Sėkmės rodiklis – ne vien užbaigtų patikrų skaičius, bet ir ilgalaikiai pokyčiai: geresni informacijos vartojimo įpročiai partnerinėse NVO, vietinėms auditorijoms pravesti mokymai ir nuoseklus greitųjų patikrų taikymas, mažinantis klaidinančio turinio sklaidą.

Trumpai tariant, Faktų tikrinimo ambasadorių programa yra praktiškas kelias patikimiems bendruomenių nariams išmokti atpažinti, tikrinti ir atsakingai komunikuoti faktus – taip žingsnis po žingsnio stiprinant pilietinį atsparumą.

Priedai

Priedas A – greitos nuorodos įrankių kortelės

- Atvirkštinė vaizdų paieška: Google Lens, TinEye – apkirpkite išskirtines vaizdo dalis; palyginkite laiko žymas; ieškokite ankstyviausio atitikmens.
- Vaizdo įrašai: InVID (kadrų išgavimas), YouTube DataViewer – atlikite atvirkštinę atskirų kadrų paiešką, tikrinkite įkėlimo chronologiją.
- Metaduomenys: ExifTool (kai prieinama) – kameros / įrenginio užuominos; prisiminkite, kad daug platformų EXIF duomenis pašalina.
- Geolokacija: žemėlapiai, Street View – užrašai, kalba, šešėliai, orientyrai; saulės padėtis danguje padeda įvertinti tikėtiną laiką ir vietą.
- Archyvavimas: Wayback Machine, Archive.today – padeda atkurti pirmą pasirodymą ir vėlesnius redagavimus.
- Paskyros: WHOIS, paskyros pavadinimų istorija, sekėjų struktūra; buvimas keliose platformose.
- Tinklai: CrowdTangle (FB/IG), X/Twitter išplėstinė paieška, Telegram katalogai.
- Dokumentavimas: „teiginys–įrodymai–sprendimas“ lentelė; ekrano kopijos; nuorodos; maišos (hash).

Priedas B – vertinimo formos (rubrikos)

Rubrika 1 – Faktų tikrinimo užduotis (0–4 balai kiekvienam kriterijui):

- Tikrinimo tikslumas: pakankami įrodymai, kryžminis tikrinimas, teisinga išvada.
- Dokumentavimas: pateiktos nuorodos į šaltinius, ekrano kopijos / žurnalas, pakartojamumas.
- Komunikacijos aiškumas: neutralus tonas, atitikimas auditorijai, „pirmiausia tiesa“ principas.
- Etika: pagarba privatumui ir orumui, saugumas, skaidrumas dėl neapibrėžtumo.

Rubrika 2 – Sklaidos planas (0–4 balai kiekvienam kriterijui):

- Aktualumas: aiški tikslinė auditorija ir jos poreikis; kontekstinis pritaikymas.
- Įgyvendinamumas: realus grafikas, aiškios atsakomybės ir reikalingi resursai.
- Rodikliai: aiškūs sėkmės indikatoriai (pasiekiamumas, įsitraukimas, grįžtamasis ryšys).
- Rizikų mažinimas: priemonės dalyvių ir temų saugumui užtikrinti.

Priedas C – dirbtuvių organizavimo kontrolinis sąrašas

- Vieta ir technika: projektorius, garso įranga, stabilus internetas, ilgintuvai.
- Stotelės: kompiuteriai (1 komandai), atspausdintos darbo formos (ABCDE, kontroliniai sąrašai), „flipchartai“, markeriai, lipnūs lapeliai.
- Duomenų rinkiniai: atrinkti teiginiai / įrašai (tekstai / vaizdai / video), detektorių ir įrankių nuorodos, QR kodai.
- Administravimas: dalyvių registracijos lapas, sutikimai fotografuoti, sertifikatai, grįžtamojo ryšio formos.
- Logistika: vanduo ir kava / arbata, pertraukos, prieinamumo užtikrinimas, nuorodos / ženklai erdvėje.

Finansuojama Europos Sąjungos lėšomis. Išsakytos pažiūros ir nuomonės atspindi tik autoriaus (-ių) nuomonę ir nebūtinai sutampa su Europos Sąjungos ar Europos švietimo ir kultūros vykdomosios įstaigos (EACEA) pozicija. Nei Europos Sąjunga, nei finansuojančioji institucija nėra atsakingos už šioje publikacijoje pateiktą informaciją